

РЕАЛИЗАЦИЈА НА ВОСПИТНАТА УЛОГА ВО УЧИЛИШТЕТО НИЗ ВОННАСТАВНИТЕ АКТИВНОСТИ

Abstract

Upbringing/nourishment and education are two indivisible components in the educational process. However, the rapid scientific and technological development and intensive social changes, as well as the "enrichment" of the school curricula with new subjects in the primary education, contribute to disturbing the balance of these two equally important components. As a result, today's teacher is brought into a position more to educate, and less to nourish. Therefore, the extracurricular activities that are an integral part of the elementary school education structure, and where the student participates freely, should be recognized by the school and the teachers as an additional opportunity for realization of the upbringing component. The focus of this paper is on the existing conditions for realization of extracurricular activities in our schools, and practical experience of the opportunities offered by them, such as space and time, for wider nourishing activities for the students during their primary education.

Key words: upbringing, extracurricular activities, school, students, free choice

ВОВЕД

Познатата реченица на рускиот писател Максим Горки „Човек, колку гордо звучи тоа!“, всушност, го одразува постојаното тежнеење на општествените чинители (родители, училишта, медиуми...) кон воспитување на човек во вистинска смисла на зборот, т.е. со сите атрибути на корисен член на општеството. Од самото тоа се подразбира дека “Воспитанието е специфична човекова дејност, што значи, е карактеристично само за човекот и кај ниедно друго живо суштество... Значи, воспитанието е пред сè намерна, интенционална дејност...” (Попова Коскарова, 2004: 63).

Брзиот развој на цивилизацијата од научно-технолошки аспект и интензивните општествени промени кои влијаат на брзото менување на улогите во општеството, како и на преиспитувањето на традиционалните вредности и ставови на индивидуата, претставуваат огромен предизвик на современото училиште тоа да одговори соодветно на својата улога како воспитно-образовна институција. Во напорите да ја следи динамиката на интензивните промени, училиштето сè повеќе ја занемарува својата воспитна компонента, фокусирајќи се само на образовната, а со тоа го нарушува нивното единство на интегрирано делување врз младите. Ако кон ова го додадеме и воспитното занемарување на децата и во семејното опкружување, токму како последица на современото темпо на живеење, тогаш неминовно е да се очекува негативно рефлектирање врз младите од сите аспекти на животот. А, токму тие се двете најважните нешта што треба да му се обезбедат на секое дете: квалитетно родителство и квалитетен воспитно-образовен процес.

ВОННАСТАВНИТЕ АКТИВНОСТИ ВО КОНЦЕПЦИЈАТА НА ДЕВЕТГОДИШНОТО ОСНОВНО ВОСПИТАНИЕ И ОБРАЗОВАНИЕ

Со новата Концепција на деветгодишно основно воспитание и образование во РМ (2007:79) „Подготвителната година во основното образование се вградува во наставниот план за основното училиште и се развива нова структура која има три воспитно-образовни периоди.“ Една од причините за тоа, образложени во анализата на претходните состојби во образованието, е следната “...не е постигнато ниту оптимално поврзување (организационо и содржинско) на воспитната работа во подготвителната година со одделенската настава на основното училиште. Сето тоа има негативно

влијание... не само во однос на предзнаењата, туку и во социјализацијата кај децата кои не биле опфатени во подготвителните групи“ (исто: 17). Од ова може да се заклучи дека воспитанието, кое започнува во претшколските установи, е од исклучителна важност за понатамошниот правилен психофизички развој на децата.

Во законските и концепциските документи постојано се нагласува воспитната компонента и истата е отсликана низ целите и принципите на воспитно-образовната дејност на основните училишта.

Во Концепцијата на деветгодишното основно воспитание и образование, воннаставните активности се подетално образложени во поглавјето VIII. Притоа, нагласено е дека „Програмата на училиштето опфаќа различни воннаставни активности на учениците за задоволување на индивидуалните интереси и развивање на способностите на учениците за заедничка работа која придонесува за зајакнување на меѓусебната доверба, дружењето во слободното време и слично на тоа“ (исто: 109). Исто така, истакнато е дека воннаставните активности подетално се планираат со годишната програма на основното училиште и дека секој ученик може да учествува најмногу во една слободна активност. Иако во истото поглавје е најавена подготовка на програма од БРО во РМ со која ќе бидат одредени целите, организацијата и другите специфичности на одделните слободни активности, истата сè уште не постои или е во фаза на подготовка. Во истиот документ во набројувањето на изборните предмети се забележуваат предмети како: танци и ора, проекти од ликовната и од музиката уметност, унапредување на здравјето, изборен спорт, и др., што на некој начин би требало да претставуваат содржини на воннаставни активности. Со ваква поставеност тие се избираат по слободна волја на учениците, но истите се реализираат како наставни предмети и како такви се оценуваат. Всушност, на овој начин, дел од наставниците го постигнуваат законски одредениот задолжителен фонд на часови.

Фактот дека од воведувањето на новата концепција од 2007 год. до сега не е подготвена програмска основа за воннаставните активности, а во меѓувреме постојано се воведуваат нови изборни предмети, па дури и сосема нови програми во одделенската настава, само ја потврдува надредената позиција на образовната компонента во образованието над воспитната.

Анализирајќи ги објавените годишни програми на ОУ-та во РМ на интернет, може да се забележи нивна идентичност и, главно, планираат секции во следниве области: слободни технички активности, културно-уметнички, спортски активности, ученички натпревари, општествено-хуманитарна работа, разни проекти и сл. Разлика може да се забележи само во однос на елаборирањето на нивната содржина. И тука ќе се согласиме со констатацијата дека „...формата постои, содржините со извесно дополнување можат да се сметаат за солидни, но сепак нешто не функционира... воспитната функција е на маргините. Очигледно, проблемот е во суштинската реализација“ (Попова Коскарова, 2009: 40).

ВОННАСТАВНИТЕ АКТИВНОСТИ КАКО ВРЕМЕ И ПРОСТОР ЗА ВОСПИТНО ДЕЛУВАЊЕ КАЈ МЛАДИТЕ

Како терминологија во минатото повеќе се користеше терминот „секции“, а денес во современото училиште се користат термините екстракурикуларни или воннаставни активности. Самото тоа имплицира дека овие активности се незадолжителни и се реализираат по завршување на задолжителната настава што овозможува училиштето да „живее“ подолг период од денот. Од ова, пак, произлегува дека, всушност, тоа е слободното време на младите на кое тие најмногу се радуваат, бидејќи тоа претставува време без обврски. Според Перасовиќ (2008) „Децата и младите претставуваат субпопулација во самата човечка заедница која поради недостигот од искуство има потреба од интенционални напори на општеството како не би се дозволило ова слободно време да биде бесмислено користено или простор за можно развивање на општествено непожелно однесување на младите, а чии последици ги чувствува целото општество во сегашноста, но и претставува општествена опасност во иднина како непосакуван стил на живеење“ (Mlinarević и Brust, 2009: 1-2). Со ова се потврдува битната улога на училиштето да обезбедува услови за организирање

и реализирање на што поразновидни екстракурикуларни активности кои би нуделе можност на сите деца и млади, без оглед на нивниот успех, да направат избор на слободна активност согласно нивните афинитети и развојни можности.

Во основата за вклучување на учениците во екстракурикуларните активности лежи нивната внатрешната мотивираност. Поаѓајќи од тоа, училиштето, а пред сè наставниците како носители на воспитно-образовниот процес, треба да организираат такви активности кои ќе нудат забава, разонода и интересни содржини, а низ кои ќе можат да ги остваруваат воспитните цели: развивање на креативност и истражувачки дух, социјализација, комуникација, другарство и тимска соработка, одговорност, истрајност, позитивен однос кон работата, емпатија, љубов кон татковината, прифаќање и почитување на културните различности и воопшто „...развивање на детскиот интерес и љубов кон сè што облагородува, што е убаво и добро, она што ја „храни“ душата“ (Fudurić, 2012: 111).

Предуслови за реализирање на квалитетни екстракурикуларни активности

Предуслови за организирање и реализирање на квалитетни екстракурикуларни активности се: обезбедување на соодветни услови (простор, време, материјали) од страна на училиштето, компетентен наставник за раководење со дадена воннаставна активност и поддршка од стручно-педагошката служба во неговата работа, и правото на избор на ученикот, но и на наставникот за одредена воннаставна активност.

Кога станува збор за првиот предуслов, имајќи ја предвид општата состојба во основните училишта денес, веднаш може да се каже дека најголемиот дел од училиштата низ земјава ги немаат ниту основните услови за реализација на редовната настава, а да не ги споменуваме и воннаставните активности. Во некои училишта наставата се одвива во повеќе од две смени и во нив не постојат условите „простор и време“ за организирање на воннаставни активности. Во некои училишта иако има простор и време, има недостиг на материјални средства, но некаде отсуствува и волјата на наставникот за организирање на овие активности, а не ретко активности се реализираат по потреба т.е. ако се најави посета од претставник на институција или донатор на даден проект и за приказ на активности во таквите извештаи. Во многу училишта, пак, овие потребни ресурси (простор, време, греење и сл.) се даваат под наем на надворешни спортски клубови, школи за странски јазици и културно-уметнички друштва наместо за училишни воннаставни активности.

Сепак, има и училишта каде редовно функционираат воннаставни активности. Најчесто тоа се: рецитаторска, драмска група, фолклорна секција, сообраќајно-техничка, новинарски клуб, спортски активности, еко-секција, млади математичари и др. Особено се активни училиштата од градовите во внатрешноста во РМ. Ретки, но сепак охрабрувачки се обидите за споделување на реализирани воннаставни активности на некои училишта преку интернет. Најчесто, информации за нив може да се најдат на веб-страниците на локалната самоуправа или на фондации и НВО-и доколку тие поддржале или заеднички реализирале некакви воннаставни активности со училиштата.

Во многу училишта се реализираат проекти, како што се: Проект за меѓуетничка интеграција во образованието, Нансен моделот за интегрирано образование кој успешно се спроведува од 2007 година, Роми ментори проектот (РКЕЦ „Дархиа“ 2008 – 2013) и др. Заедничко за сите нив е тоа што сите се осмислени и реализирани како воннаставни активности и се насочени кон подобрување на меѓуетничката комуникација и надминување на етничките, културолошките и јазичните препреки. Ова поаѓа од принципот на разбирање на другите и мултикултурност од Концепцијата за деветгодишно образование и воспитание (2007: 73) според кој „Мултикултурноста на македонското општество бара основното училиште да го промовира развивањето на вредностите кај учениците за заедничко живеење, почитување на разликите меѓу луѓето и нивната култура, јазикот и традициите.“

Улогата на наставникот во остварувањето на воспитната функција низ воннаставните активности

Во англискиот образовен систем под „education“ се подразбираат заедно воспитанието и образованието како единствен процес. Наставникот е едукатор кој истовремено треба и да образува и да воспитува. Кај нас наставникот сè повеќе образува, а помалку воспитува, како последица на воведувањето на нови предмети во наставните планови. Од друга страна, сè е поголема администрацијата на товар на наставниците, со што им се одзема драгоцено време од конкретната подготовка за воспитно-образовната работа со учениците. На крајот, да го споменеме и несоодветниот третман на наставникот како носител на воспитно образовниот процес од страна на општеството. Имајќи го сето тоа предвид, донекаде се разбира незадоволството кај наставниците, кои се фокусирани на реализирање на наставата, без волја да се посветат на организирање на воннаставните активности.

Сепак, и покрај сето ова, наставникот кога веќе ја избрал оваа возвишена професија, без оглед на сите овие и слични проблеми со кои ќе се соочува во текот на својата работа, тој мора доследно и целосно да одговори на својата функција. Само на тој начин, покажувајќи ги токму своите воспитни компетенции на упорност, истрајност, љубов и позитивен однос кон работата, ќе може да го врати дигнитетот на својата професија прво во својата потесна средина (училиштето, учениците, родителите), а потоа и во општеството. Познатиот педагог Дистервег (Дистервег за учителот, 1997) кажал една многу силна мисла „Училиштето вреди толку колку што вреди наставникот.“ (Попова Коскарова, 2008: 28).

Современото општество има потреба од наставници кои ќе бидат подеднакво компетентни во остварување и на двете функции, т.е. и на образовната и на воспитната компонента во процесот на образованието. При организирање на работата на училиштето треба да се внимава на квалитетот на секоја воспитно-образовна активност, така што истото важи и за воннаставните активности. Тие активности се реализираат во училишната средина, но во поопуштена работна атмосфера. Тоа е простор и време каде наставникот полесно може да допре до секој ученик, до неговите потреби, желби, аспирации и сл., бидејќи кај ученикот отсуствува стресот од оценката, за разлика од формалната настава. Тука доаѓаат до израз социјалните и културните компетенции на наставникот тој да допре до секое дете. „Самото тоа што детето се вклучило во воннаставните активности и избрало да помине дел од своето слободно време во училиштето, треба да биде препознаено од страна на наставникот како дополнителна можност за воспитно делување.“ (Martinčević, 2010: 23).

Наставникот знае дека љубопитноста лежи во природата на детето а, пак, играта е неговиот најомилен начин на учење. Умешниот наставник ќе умее да ги вткае овие две битни карактеристики при осмислувањето и реализирањето на содржините на воннаставните активности кои се извонредна можност за примена на искуствено учење (experiential learning) и учење низ игра. Токму ова ќе ја зголеми внатрешната мотивираност кај децата за активно учество во воннаставните активности. Во овие активности наставникот „...на почетокот е иницијатор, аниматор и организатор, а подоцна ја презема улогата на ментор и советник, водител на групата.“ (Fudurić, 2012: 110)

ИСКУСТВО ОД ПРАКТИКАТА – ПРОЕКТ РОМИ МЕНТОРИ

Во продолжение следува лично искуство во улога на национален координатор во меѓународен Проект Роми Ментори 2008–2013 (OSF – ACPN-Budapest, Pressley Ridge – USA, РКЕЦ „Дархиа“ - Скопје), но и како наставник реализатор на воннаставните активности во ОУ „Јашар Беј Шкупи“ – Скопје.

Проектот вклучуваше успешни професионалци Роми од областа на културата и уметноста кои, заедно со наставници од 15 основни училишта од 11 градови во РМ, реализираа серија на редовни и структурирани воннаставни активности, со групи од по 20 деца од мешан национален состав. Како ментори беа ангажирани Роми писатели, новинари, музички теоретичари и инструменталисти, дипломирани актери, режисер, оперски пеач, универзитетски професор и др.

При реализирање на одредени активности беа поканувани и гости ментори од различни националности и од повеќе градови во РМ.

Овие воннаставни активности беа со културна содржина и истите им обезбедуваа на децата можности за развивање на нивните лични вештини и знаења, како и развивање на културните и социјалните вештини кои придонесуваат кон поуспешна и квалитетна меѓуетничката интеграција во образовниот процес. Иако фокусот беше на ромската култура, сите активности беа испреплетени со содржини од сите култури кои опстојуваат во РМ, а кои, всушност, беа репрезентирани преку децата кои ја сочинуваа дадената група. На овој начин сите ученици, по пат на методологијата „учење преку искуство“, подлабоко ја истражуваа и осознаваа својата култура и ја запознаваа туѓата. Истовремено, менторот Ром претставуваше позитивен модел за сите деца, а особено кај децата Роми генерираше позитивни промени во самосвеста и самодовербата, бидејќи со својот личен пример и искуство влијаеше на зголемувањето на нивните очекувања за успех и цел во животот.

Како најважна придобивка од сето ова е токму остварувањето на воспитната компонента и развивањето на горе споменатиот принцип на разбирање на другите и мултикултурност. На завршните манифестации на крајот на секоја учебна година, распослано беше целото македонско културно милје. Децата беа еден тим заедно со своите наставници и ментори. Не беше важна никаква разлика помеѓу нив, туку сите се стремееа кон што поуспешно презентирање на својата група и својот производ низ изложби, промоции на сопствено подготвени кратки филмови, списанија, книги, театарски и куклени претстави, оперети и сл. Соработката помеѓу менторот (кој ја носеше уметничката компонента во групата) и наставникот (носител на педагошката компонента), беше модел – пример за соработка и функционирање на целата група. Еден кошаркарски тренер, Џон Вуден рекол „Да се биде позитивен модел е најмоќната форма на едукација. На младите повеќе им требаат добри модели отколку критичари.“

Овие воннаставни активности придонесоа во развојот на поединецот, низ обезбедување на време и простор, каде тој се чувствува свој, исполнет и задоволен на едноставен, спонтан и природен начин. Од друга страна, овие активности имаа придонес и кон јакнење на соработката со локалната заедница. Учениците учествуваа во социјалниот живот на локалната заедница низ разните истражувања во областа на традициите, културата и јазиците и, притоа, прибираа вредни информации за да бидат тие зачувани од губење во современото општество.

ЗАКЛУЧОК:

Ако со метафората „монолит“ ја нагласуваме неделивоста на воспитната и образовната компонента и истата ја анализираме во услови на постојани реформи кои се прават во насока за поквалитетно образование, сепак, ќе забележиме дека истите тие водат кон „расцепување на монолитот“. Рамнотежата сè повеќе се нарушува, и воспитанието како да го губи натпреварот со образованието, а последиците се насекаде околу нас.

Постигнувањето на образовните цели е лесно мерливо, но воспитанието е тешко мерливо. Тоа е мерливо тогаш кога нешто непосакувано ќе се случи во нашите училишта. Тогаш се бараат виновниците, а се бараат и мерки. Потребни се промени и ревидирање на функцијата на училиштето, со цел истото да не пренесува само знаење, туку да го оспособува поединецот да доаѓа до тоа знаење и притоа да чувствува задоволство. Всушност, во тоа е суштината на целоживотното учење. Овој концепт на учење мора да биде особено прифатен од наставниците, кои без оглед на промените, остануваат да бидат носители на воспитно-образовниот процес.

Во вакви услови, воннаставните активности се извонредна можност за постигнување на воспитните цели, кои се во подредена положба во текот на наставата. „Воннаставните активности никако не би требало да бидат простор исклучиво за подготовка на натпревари, разновидни приредби и свечености, или за утврдување на градивото, туку простор за квалитетно, креативно и структурирано користење на слободното време на учителот - организатор и ученикот.“ (Mlinarević и Brust Nemet, 2010: 6)

Од друга страна, неопходно е МОН и БРО што поскоро да започнат со подготовка на прирачници и друга литература за да се постават поцврсти програмски основи и да се воспостават механизми за редовно одвивање на воннаставните активности, особено во примарното образование. Овој период од животот на децата е, всушност, најважниот период за нивен правилен психофизички развој. Пропустите направени во овој период можат негативно да се одразат во понатамошниот нивен развој. Во тој случај, институциите како: полицијата, судството, воспитно-поправните домови и сл., ќе се бават со она што можело да се реши во рамките на еден квалитетен воспитно-образовен процес.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. Концепција на деветгодишно основно воспитание и образование, Биро за развој на образованието, Министерство за образование и наука, 2007. http://bro.gov.mk/docs/zakonodavstvo/osnovno/osnovnoto_obrazovanie_103_19082008.pdf
2. Martinčević, J. (2010). Provođenje slobodnog vremena i uključenost učenika u izvannastavne aktivnosti unutar škole. *Život i škola*: br. 24 (2/2010.), god. 56., str. 29-34, <http://www.hrcak.srce.hr/file/94831> пристапено на 10.6.2015
3. Mlinarević, V. & Brust, M. (2009). Kvaliteta provedbe školskih izvannastavnih aktivnosti. Kanjiža: *Dan talenata*, (3; 2009). https://bib.irb.hr/datoteka/481572.Mlinarevi_Brust_-_Kvaliteta_provedbe.pdf пристапено на 4.9.2015
4. Mlinarević, V. & Brust Nemet, M. (2010). Aktivni sudionici unapređivanja kvalitete školskih izvannastavnih aktivnosti. *Međunarodna naučna konferencija o negovanju talenata Kanjiža* (3; 2011). <http://bib.irb.hr/prikazi-rad?rad=507176> пристапено на 8. 9.2015
5. Попова-Коскарова, Р. (2008). *Стратегији, модели и техники за успешно менаџирање со одделението или класот*. Скопје: Јофи-скен
6. Попова-Коскарова, Р. (2009) *Воспитната функција на училиштата – состојби, искуства и перспективи*. Скопје: Просветно дело, 2009, стр.37-45.
7. Попова-Коскарова, Р. (2004) *Вовед во педагогијата*. Скопје: График Мак Принт.
8. Perasović, V. & Bartoluci, S. (2008) Slobodno vrijeme i kvaliteta života mladih. Zbornik radova međunarodne znanstveno-stručne konferencije *Kineziološka rekreacija i kvaliteta života*. Zagreb: Parvus, d.o.o.: 15-24.
9. Fudurić, B. (2012) Могуќности рада у извннставне активности. *Napredak* 153, 2012, str. 107-116, <http://www.hrcak.srce.hr/file/123316> пристапено на 21.09.2015
10. <http://bro.gov.mk/?q=mk/nastavni-planovi>